

De grenzeloze generatie

over opgroeien en opvoeden anno 2010

Tekst van de Johan de Wittlezing

Gegeven op donderdag 14 oktober 2010

In de Augustijnenkerk te Dordrecht

Inleidingen door

drs F. Spangenberg en drs M. Lampert

Prof. dr A.L.T. Notten

Het beste dient zich niet vanzelf aan

drs Frits Spangenberg en drs Martijn Lampert

De jeugd heeft de toekomst. En voor de jongste generatie wenst iedereen het beste. Het allerbeste dient zich echter niet vanzelf aan en vergt dat wij kritisch blijven op onze samenleving, op onszelf en op anderen. De vraag is: in wat voor samenleving groeit de jongste generatie op? Uit diverse onderzoeksbronnen blijkt dat Nederlanders uit alle lagen van de bevolking niet de economische crisis of klimaatsverandering zien als het grootste probleem van nu, maar de verharding van de samenleving. Een hardvochtige samenleving is verre van een gewenste toekomst voor de jongste generatie.

Uit het Mentality waardenonderzoek van Motivaction blijkt dat veel jongeren anno 2010 vooral op zichzelf en het eigen netwerk gericht zijn, genieten voorop stellen en dat geld, merken en consumeren een overheersende rol spelen in hun leven. Je kunt dus stellen dat zij individualistisch, hedonistisch en materialistisch ingesteld zijn. Dat zijn rauwe constatering, maar weet wel dat jongeren dit ook zeggen over de jongeren die zij zelf kennen. Het is ook niet vreemd als je naar de idolen en symbolen van onze belevings- en consumptiecultuur kijkt. De grenzeloze generatie bekommert zich minder om het leveren van een actieve bijdrage aan de gemeenschap dan oudere generaties. Jezelf goed voelen staat voorop en is belangrijker dan goed doen voor anderen. Milieu en maatschappelijke betrokkenheid scoren laag onder jongeren en dalen zelfs in belang ten opzichte van hun leeftijdsgenoten van 10 jaar geleden; jongeren van nu verwachten meer van materiële welvaart en hebben een hang naar uiterlijk vertoon. Ze genieten een ongekende vrijheid om het eigen geluk na te streven en hebben nooit een maatschappij meegemaakt waarin plichtsbesef, gehoorzaamheid en maatschappelijk idealisme zwaarder wogen dan eigenbelang. Dit is fundamenteel anders dan wat eerdere generaties jongeren hebben meegemaakt. Zo is het hen ook niet voorgedaan, dus waarom zouden ze? Integendeel, het is voor jongeren van groot belang om het leuk te hebben, materieel vooruit te komen, bijzonder te zijn en zich prettig te voelen. Dat is wat deze tijd van hen vraagt, en je kunt het ze niet kwalijk nemen. Maar enige reflectie op het socialisatieproces aan het begin van de 21ste eeuw is wel op zijn plaats.

De opvoeding en vorming van nieuwe generaties is een complex socialisatieproces. In een samenleving die vraagt om steeds meer assertiviteit, wordt kinderen geleerd om voor zichzelf op te komen zodat ze weerbaar zijn. Tegelijkertijd wil bijna niemand

dat de verharding van de samenleving in de toekomst doorzet, sterker nog, dat is voor Nederlanders de grootste zorg. De beste remedie tegen verharding is een nieuw besef van verbondenheid en gezamenlijkheid, een bereidheid om samen te werken, soms een stapje terug of opzij doen, de anonimiteit achter ons laten en de menselijke maat weer centraal te stellen. Door dat allemaal na te laten geven we ruim baan aan de verruwing, een complex van ongemaniërdheid, ongeduld, voordringen, schelden in het openbaar, zwerfvuul en gevoelens van onveiligheid. Hulpverleners krijgen steeds vaker te maken met agressie door het publiek. Waar komt dat vandaan? Toeval? Komt het uit de lucht vallen? Is het allemaal schromelijk overdreven? Of is het maatschappelijke klimaat in Nederland geleidelijk aan het veranderen? En los van de oorzaken: de nieuwe trend is een last voor de busconducteurs, ambulancebroeders, leraren en vele anderen die het aan den lijve ondervonden of er ‘alleen maar’ bang voor zijn. Ontkenning of wegwuiven van deze verharding door deskundigen of autoriteiten is niet verstandig, want boze, bange of gefrustreerde burgers zijn niet gemakkelijk voor constructieve activiteiten te strikken.

Uit de media van het afgelopen jaar blijkt dat de publiciteit rondom ons boek “De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders” veel stof doet opwaaien. Het boek maakt een discussie los. Wij zijn daar blij mee, dat was precies de bedoeling. Motivaction staat er om bekend dat wij vroegtijdig fundamentele ontwikkelingen signaleren op basis van langjarig waardenonderzoek: Nederland verandert langs nieuwe lijnen. De reacties -van jong tot oud- buitelden over elkaar heen, met het boek is dus een snaar geraakt. Dat vinden wij interessant, en hoopgevend.

Met de meeste mensen, ouders en jongeren gaat het prima. Dat benadrukken wij in ons boek. Daarnaast geven we veel aandacht aan de schaduwkant. Uit diverse statistieken is bekend dat circa tien procent van de jongeren serieuze problemen heeft. De behoefte aan jeugdzorg stijgt. Veel jongeren krijgen te maken met problemen die niet vanzelf over gaan zoals schulden, overgewicht, schooluitval, alcohol- en drugsmisbruik. Uit ons onderzoek blijkt dat circa veertig procent van de jongeren minder zelfredzaam is en een duidelijke behoefte heeft aan meer structuur en richting. Ook deze grotere potentieel kwetsbare groep verdient het om serieus genomen te worden.

Doorbreken van taboe op debat over de jeugd

De leidende cultuur waarin jongeren opgroeien en de problematische vormen van scheefgroei vragen om een publiek debat, maar dat wordt nauwelijks gevoerd. Waarschijnlijk doordat er een merkwaardig taboe rust op het bespreken of bekritisieren van opvoedkundige prestaties van ouders, en het gedrag en het waardenbesef van jongeren. Dat mogen ouders toch zeker zelf weten?! Ze doen toch hun best en bedoelen het goed? Of wil je

soms doordringen tot achter de voordeur? En als er al eens over wordt gepraat, blijft men steken in platitudes, verwijten of een eenzijdige opinie, terwijl er juist behoefte is aan dialoog om zinvolle maatregelen te bedenken en tegenkrachten te mobiliseren.

Wanneer je het over de jeugd hebt, heb je het in zekere zin over de hele samenleving en dus over ons allemaal. Zelfkritiek is in Nederland niet populair, want we hebben het toch prima voor elkaar, we zijn toch zo welvarend en gelukkig? Velen blijven graag uit de buurt van de schaduwkanten van onze cultuur, we hebben immers al genoeg aan ons hoofd. We willen toch geen beerput opentrekken? Of het gaat ons niet aan, en we wijzen met de vinger naar anderen, relativëren het even, en dan is het debat weer voorbij. Het moet wel leuk blijven. Maar hoe leuk is een elite die zich niet of nauwelijks uitspreekt over de jongste generatie en blijft steken in debatten over de waan van de dag? Hoe leuk zijn politici die zich blindstaren op scoren op de korte termijn? Omwille van de toekomst van de huidige en toekomstige generaties moeten de maatschappelijke en intellectuele voorhoede en de politiek weer richting gaan geven, moreel positie innemen en zich durven uitspreken. En dan zou het zomaar kunnen dat ontevreden burgers weer perspectief zien en zich actiever gaan opstellen.

De jeugd is de spiegel van de tijdgeest

Wat jongeren van belang vinden, hebben zij meegekregen van hun opvoeders, hun opleiders, hun peers en uit de media. Veel van de denk- en gedragspatronen van jongeren zijn een logisch gevolg van de ontwikkeling van onze samenleving in de afgelopen decennia. Onze welvarende en geïndividualiseerde samenleving kent schaduwkanten die niet altijd in beeld komen en die zelden worden geduid in hun onderlinge samenhang. Uit ons onderzoek blijkt duidelijk welke massieve consequenties die individualisering heeft voor de mentaliteit. Het is van belang om de consequenties goed te doordenken en maatschappelijk onder de aandacht te brengen. Zelfingenomenheid is een kenmerk geworden van de Nederlandse cultuur. Grote groepen leven in hun eigen, afgesloten wereldje met weinig aandacht voor de medemens die daar wat verder af staat. Identificatie met een groter maatschappelijk verband of project komt veel minder voor dan vroeger. In de afgelopen decennia blijkt een soort vitalisme te zijn opgekomen dat door de vrije moraal veel meer ruimte heeft gekregen dan voorheen, en dat voor sommigen bijna een zingevend karakter kreeg. De grotere zelfingenomenheid in combinatie met het vitalisme leidt tot een samenleving waarin assertiviteit sterk wordt gewaardeerd, en misschien ook wel hard nodig is om je staande te houden, je doelen te bereiken en te kunnen concurreren. Ziedaar de verharding optreden. Deze ontwikkelingen zien wij niet per se als negatief, maar het is van belang om kritisch te blijven en stil te staan bij de vraag welke kernwaarden we willen meegeven aan de komende generaties. Opvoe-

ders en samenleving hebben daarop namelijk veel invloed, al is lang niet iedereen zich daarvan bewust en wordt daar erg weinig over gediscussieerd.

Discussie over jeugd en opvoeding is juist nu van belang

Zorgen over de jeugd zijn van alle tijden. Jongeren zoeken nu eenmaal risico's, kunnen minder goed maat houden en ouderen maken zich daarover zorgen. Maar opvoeders die graag jong willen blijven en intellectuele voorhoedes die het debat over jeugd, opvoeding en toekomst niet voeren zijn juist niet van alle tijden. Jongeren hebben tegenwicht nodig van een volwassenencultuur. Naar onze overtuiging zijn we het de jeugd verschuldigd om in elk tijdsgewricht dit debat te blijven voeren en een kritische dialoog aan te gaan met jong en oud. Wie dit beseft heeft de belangrijkste principes van het socialisatieproces begrepen.

Op basis van langjarig waardenonderzoek wordt een confronterend profiel zichtbaar van de oriëntaties van jongeren, hun opvoeders en de tijd waarin we leven. Hetzelfde profiel komt in beeld als je jongeren vraagt naar een typering van jongeren uit hun eigen omgeving: geboren netwerkers, een digitale generatie, gericht op uiterlijk, kicks en merken, niet spaarzaam en niet vanzelfsprekend milieubewust. Veel van deze zaken horen bij jong zijn. Zolang je je daarvan als opvoeder of onderwijzer bewust bent is er weinig aan de hand, want dan weet je wat er nog tot wasdom moet komen, of soms afgeremd moet worden. Boeiend is dat jongeren anno nu meer dan tien jaar geleden op zoek zijn naar richting, dat het milieubewustzijn af is genomen, evenals het maatschappijkritisch ingestelde segment onder jongeren. Dan is het niet vreemd dat een omroep als Llink het niet redt, dat studierichtingen die geen uitzicht bieden op een flink salaris minder in trek zijn. En dat de arbeidsmarktproblematiek op het gebied van zorg en onderwijs -het lerarentekort én het tekort aan zorgpersoneel, sectoren waar idealen en immateriële waarden centraal staan- zeer fundamenteel van aard is. Wat voor samenleving willen we achterlaten voor nieuwe generaties? Hoe organiseren we dat collectieve verworvenheden duurzaam verankerd blijven voor de toekomst?

Het beste dient zich niet vanzelf aan

Uit veel reacties op ons boek, van zowel jongeren en oudere generaties, wordt duidelijk dat we als samenleving 'om onze jeugd heen' willen staan, onze jeugd steunen. En zo hoort het ook. Zoals in elk debat zijn de meningen verdeeld over hoe we dat het best kunnen doen. Dat vraagt om een scherpe analyse. Ons inziens is het nodig dat de intellectuele voorhoede, opvoeders en bestuurders weer meer verantwoordelijkheid gaan nemen voor de groep jongeren die niet vanzelfsprekend zelfredzaam is. Daar is nog een wereld te winnen. Velen maken zich er in onze ogen te gemakkelijk vanaf door te stellen

dat het wel goed komt, en dat we ons geen zorgen hoeven te maken. Met de mantel der liefde kun je veel bedekken. Dit zien wij echter anders. We geven drie voorbeelden. Steeds meer jongeren zijn al voordat ze volwassen zijn chronisch ziek voor de rest van hun leven: een groeiend percentage heeft (onder meer volgens de Jeugdmonitor) te maken met obesitas, beweegt te weinig en eet ongezond. Steeds meer scholieren maken schulden en krijgen een gebrekkige financiële opvoeding (blijkens Nibud-onderzoek). En van tandartsen horen we dat de gebitten van kinderen sinds lange tijd van vooruitgang weer achteruitgaan door gebrekkig poetsen. Dat gaat niet zomaar over. Ons verbaast het zeer dat de intellectuele voorhoede hier geen publiek debat over aangaat, of stelling neemt. Gaan die problemen over een ander Nederland dan waarin zij zelf leven of verantwoordelijkheid voor nemen? Wij vermoeden van wel, maar hopen op het tegendeel. Laten we leren van de integratiediscussie: is discussiëren over jeugd en opvoeden het nieuwe taboe? Naar onze mening is de opvoeding, vorming en ontwikkeling van de jongste generatie en de overdracht van kernwaarden in de toekomst geen onderwerp dat zich vanuit een ivoren toren laat becommentariëren of onderzoeken. Het is evenmin een onderwerp dat we kunnen overlaten aan de vormende ambities van commercie en reclame, met als zwak excuus dat we beter afzijdig en waardenvrij kunnen blijven.

Voorkom de groeiende tweedeling tussen jongeren

Uit ons onderzoek blijkt overduidelijk dat er in de jongste generatie sprake is van een tweedeling tussen de zelfredzamen (pragmatici) en de buitenstaanders – deze burgerschapstijlen blijken bij elkaar opgeteld goed voor een overgrote meerderheid. De plichtsgetrouwen nemen al decennialang in omvang af en nu blijkt dat ook te gelden voor de verantwoordelijken. Wat betekent deze ontwikkeling? Een prominente tweedeling tussen assertief en minder zelfredzaam. Omdat deze ontwikkeling de sociale cohesie in de weg staat, en omdat er langs die weg een samenleving ontstaat van kansrijken en kansarmen, zal dit het totale welzijn in Nederland negatief beïnvloeden. Er is een fundamentele aanpak nodig om deze ontwikkeling te keren. Enerzijds is er een grote groep jongeren (tweeënveertig procent) die zich laat karakteriseren als pragmatisch, zelfredzaam en assertief. Deze groep belichaamt veel van de doorgaans als positief beschouwde connotaties van grenzeloosheid. Grenzen dienen te worden verlegd, we leven in een 24-uurs economie, the sky is the limit. Jongeren in deze groep zien het glas doorgaans als half vol, ze plukken de vruchten van de globalisering, ze zijn reislustig en informatievaardig en ze hebben zichzelf opgewerkt of weten in ieder geval hoe ze dat moeten doen. Ze geloven in eigen kunnen en zijn daarvoor ook opgeleid. Zij komen er wel, wordt vaak gezegd. Tegelijkertijd laat deze groep trekken zien die voorheen weinig aandacht kregen. Narcisme en uiterlijke gerichtheid zijn sterk aanwezig, en dat geldt ook voor de acceptatie van geweld en een sterkere waardering voor hiërarchie. Misschien

zijn dit zaken die nodig zijn om jezelf in de huidige tijd staande te kunnen houden. Zonder een scheut narcisme en overmoed kom je misschien ook minder ver in een competitieve wereld. Assertiviteit wordt vaak gezien als een positieve eigenschap, maar het gaat soms ook ten koste van anderen. Assertieve mensen hebben meestal weinig empathie of inlevingsvermogen en dat maakt de samenleving voor de ander – en op den duur ook voor henzelf – hard en confronterend. Zij eisen vaak respect zonder respect te tonen voor anderen. Je moet anderen natuurlijk niet over je heen laten lopen, of misbruik van je laten maken, maar extreem assertieve jongeren schuwen het gebruik van drang of dreiging niet om zaken gedaan te krijgen die zij anders niet voor elkaar kunnen krijgen. Vaak is dit een uiting van een gebrekkige zelfbeheersing en sterke egogerichtheid. De waardering voor hiërarchie en de roep om een sterke man illustreren het ongeduld en de onvrede met het democratische proces. Wanneer deugden als zelfbeheersing en empathie niet meer nadrukkelijk worden doorgegeven of vervagen, wordt het recht van de sterkste in de samenleving steeds belangrijker.

Anderzijds is er een bijna even grote groep (eenenveertig procent) jongeren die zich laat karakteriseren als buitenstaander. Deze groep heeft minder respect voor mensen op hoge posities, is minder betrokken bij politiek en milieu, minder informatievervaardigd en heeft een sterke behoefte aan orde en regelmaat. Juist deze groep heeft een impulsiever koopgedrag en doet minder moeite om in vorm te blijven. Door deze attitude is er meer kans om schulden te maken en obesitas te krijgen dan bij de andere, meer zelfredzame groep. Ook hecht deze groep veel minder aan regels voor omgangsvormen. Bij deze, gemiddeld lager opgeleide groep is het glas dikwijls half leeg en manifesteren de negatieve aspecten van grenzeloosheid zich vaker. De grenzeloosheid van de tijdgeest en van hun opvoeders speelt deze groep parten. Juist zij hebben behoefte aan duiding, leiding, regelmaat en orde. En daar vragen ze ook om. Hoe vind je de weg in de complexe maatschappij? Wie helpt je daarbij? Onze samenleving bood deze groep buitenstaanders in de afgelopen decennia steeds minder structuur, overzicht en bezieling.

Er is geen intellectuele elite of voorhoede meer die zich wezenlijk bekommert om hen als groep of hen aansluiting biedt. Er is geen schoolsysteem waarin bezieling en moraliteit de boventoon voeren. De ambachtsschool bestaat niet meer, maar er wordt weer geëxperimenteerd met nieuwe varianten daarvan. Op het politieke terrein is sprake van grotere volatiliteit en instabiliteit. Gezinnen vallen vaker uiteen, en scheiden doet scheiden. Het succesvol aangaan en onderhouden van een relatie is voor velen misschien wel het belangrijkste voorbeeld van hoe je iets kunt laten groeien. Hier ligt een enorme behoefte aan verbinding, die symbool staat voor hoe je in een samenleving zou kunnen opereren en groeien. Deze groep droomt van een gelukkig gezinsleven, maar dan wel

met duidelijke sekserollen. Bijna de helft van de groep buitenstaanders is van mening dat de rol van de vrouw de rol is van goede moeder en echtge-note en ruim een derde van hen vindt dat de vader de baas in huis behoort te zijn – en dat is meer dan bij andere groepen. De opleving van deze meningen in de afgelopen tien jaar is tekenend voor de enorme behoefte aan structuur en overzicht die op velerlei terreinen in de samenleving gevraagd en gewenst is. Het bieden van zinvolle structuur en overzicht aan deze groep is de uitdaging van deze tijd voor opvoeders, onderwijzers, werkgevers, elites en bestuurders. Anders dreigt de emancipatie van de afgelopen decennia om te slaan in het tegendeel. Wanneer we er niet in slagen om te voorzien in de behoefte aan richting en structuur die nodig is om de tweedeling te keren zal, nog sterker dan nu al het geval is, een vlucht ontstaan naar witte scholen, naar maatschappelijk en ook etnisch gesegregeerde wijken, sportclubs, werk- en vrijetijdsbesteding. De assertieve groep blinkt zeker niet uit in solidariteit met andere groepen, en de groep buitenstaanders voelt zich vaak tekortgedaan. Daardoor verergert de tweedeling die bijna niemand wil. Iedere burger heeft de verantwoordelijkheid om niet alleen te kiezen voor wat het beste is voor hem- of haarzelf en eventuele kinderen, maar ook voor anderen en de samenleving. Makkelijker gezegd dan gedaan, immers ‘het hemd is nader dan de rok’. Als er weinig plichtsgetrouwen en verantwoordelijken zijn, gaat dat ten koste van de sociale samenhang en het normbesef. Wij denken niet dat we ons hierbij moeten neerleggen. Hier zal een serie van initiatieven moeten worden genomen door burgers, bedrijven en overheid. Iedere Nederlander kan en behoort hieraan een bijdrage te leveren. Met regelgeving, voorlichting of subsidiëring komen wij er niet. Het is goed om achterstandswijken te verbeteren, maar dit traject betreft de jongste generatie in haar volle breedte en begint bij de vroege opvoeding en in het basisonderwijs.

Wij slagen er niet meer in om het individuele met het collectieve te verbinden, we zijn het collectief denken verleerd. Waarom staat in ons onderwijs de individuele ontplooiing meer centraal dan de collectieve vorming in waarden die de bevolking van groot belang vindt, zoals een vriendelijke omgang met elkaar en het zorg dragen voor de kwaliteit van de leefomgeving? Individuele ontwikkeling kan prima hand in hand gaan met meer oog voor collectiviteit, samenleven en teamwork. Collectiviteit kan eenvoudig worden gevonden en opgeroepen, maar er moet wel iemand de verantwoordelijkheid nemen om dat ook daadwerkelijk te doen. Een inwijdingsritueel schept voor kind en ouders een enorme band, zij weten daardoor veel beter waar zij aan toe zijn. Ook een schoolkamp kan in een dergelijke behoefte voorzien. Periodiek rituelen bieden duidelijkheid, ook als je het er niet voor honderd procent mee eens bent. Een schooluniform, velen lachen erom. Maar een uniform bevordert wel het idee dat je op school bent om je karakter te tonen, om er te leren en te spelen en niet om de mooiste gympen of merkkleding te

showen. Aandacht voor zingeving, filosofie, religie en levensbeschouwing biedt jongeren een groter kader en brengt hen in aanraking met andere perspectieven in hun identiteitsontwikkeling dan alleen het streven naar individualiteit en materiële vooruitgang.

Wij komen tot een afsluiting

De tijd waarin wij leven vraagt om zelfsturing en zelfredzaamheid. Veel ouders en jongeren hebben daar moeite mee. Een grote groep jongeren vraagt om richting, duidelijkheid en grenzen. En dat geldt niet alleen voor jongeren, maar komt ook tot uiting in het stemgedrag van grote groepen Nederlanders. De herintroductie van de ambachtsschool is niet voor niets een succes, waar leerlingen, ouders en leerkrachten blij mee zijn. Nederland ontwikkelt zich langs nieuwe lijnen, de buffer van sociaal vertrouwen is danig geslonken met het gestaag afnemen van de plichtsgetrouwe groepen in de afgelopen decennia. Mede door de afname van die buffer ontstaat er in toenemende mate een ongewenste tweedeling in de samenleving. Met hernieuwde aandacht voor de minder zelfredzame groepen komen we sterker uit de strijd, en is er een inspirerend perspectief voor de jongste en oudere generaties waarin idealen een sleutelrol spelen. Verantwoordelijke burgers, werkgevers, het onderwijs en de intellectuele voorhoede dienen hierin naar onze overtuiging een actieve rol te spelen. Wij vinden het belangrijk stelling te nemen en het bijbehorende debat te voeren - en we weten dat het nog lang niet over is!

Frits Spangenberg en Martijn Lampert, auteurs van:

'De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders.'

Uitgeverij Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2009

Het betrekkelijke van generaties

prof. dr Ton Notten

*Hoe ouder je wordt
hoe vroeger je denkt
de lente te zien komen*
(C. Buddingh')

Het fenomeen van de generaties is een feest der herkenning.

We zijn kinderen van de vorige generatie, velen van ons krijgen in de generatieve periode van het leven dochters en zonen. Aan een recente vier-generaties-familieëunie merkte ik dat de tijd voortraast. Ik vergeet evenmin de herontmoeting van mijn gymnasiumindexamenklas uit 1966, ook in september: allemaal opa's en oma's ondertussen. En een voorlichtingsavond van de hogeschool waaraan ik verbonden was, tien jaar geleden. Een mevrouw van ongeveer mijn leeftijd presenteerde zich, ik meende haar ergens van te kennen, in gezelschap van een kwieke meid van twintig. 'Ja, ik heb lang geleden bij u gestudeerd,' sprak de mevrouw, 'en nu kom ik met m'n dochter die deze opleiding ook wil gaan doen.' Ze is ongetwijfeld alweer afgestudeerd. En op de leeftijd gekomen waarop je af en toe op je kleinkinderen past, kreeg je tot voor kort van je werkgever het vriendelijk verzoek eens na te denken over vervroegde uittreding – al was het maar om jongere, goedkopere arbeidskrachten de kans te geven jouw dure plaats in te nemen. Waarop alles weer van voren af aan begint, hetzelfde maar anders.

De opeenvolging van de generaties biedt fascinerend materiaal voor literatuur en film. In *Buddenbrooks* schetst Thomas Mann het verval van een vermogende familie in een veranderend Lübeck, in de loop van drie generaties. Van deftige, gerespecteerde grootouders naar decadente, rommelige kleinkinderen en een enkeling onder hen die probeert te redden wat niet meer te redden is. Wat hebben we in 2005 genoten van *La meglio gioventù*, de film van Marco Tullio Giordana die in liefst zes uur het persoonlijke, familiale én maatschappelijke uiteengroeien van de broers Nicola en Matteo schetst tegen de achtergrond van het woelige Italië (straattumult, democratische psychiatrie) van het eind van de jaren zestig tot het begin van onze eeuw! Of neem de gehele twintigste eeuw die Edgar Reitz verwerkte in zijn mega-tv-serie *Heimat*, verbeeld in Schabbach, een even fictief als reëel boerendorp in de Duitse Hunsrück – precies op het midden van de lijn Parijs-Berlijn, en dus het centrum van de wereld, zoals een vertegenwoordiger van de oudste generatie in de serie opmerkt. *Eine Chronik in Bildern* luidt de ondertitel van het levenswerk van deze grote cineast. Hoe het dorp en zijn bewoners – vijf, zes generaties – uit elkaar groeien in de jaren dertig en veertig, en die elkaar soms ook weer treffen.

Vierde voorbeeld: Judith Koelemeijer die in haar familiegeschiedenis *Het zwijgen van Maria Zachea* kinderen portretteert die elkaar en hun verleden weer terugvinden, rond het ziekbed van hun moeder, in Wormer (NH). *Bestsellers* zijn de boeken van Geert Mak, in het klein in het Friese Jorwerd, en in het groot, evenzo honderd jaar, in Europa. Of neem het boek van Suzanne Jansen, waar vijf generaties van haar familie in *Het pauperparadijs* onderworpen werden aan een beschavingsoffensief. De drie generaties in *De graanrepubliek* van Frank Westerman. Om te laten zien hoe kinderen volwassen worden, en dat voortdurend zelf beoordelen, is er het imposante *Up*-project van de Britse regisseur Michael Apted. Elke zeven jaar, van hun zevende tot hun tweeënveertigste, interviewde hij Neil, Tony, Symon, Jacquelin, Lynn en Suzanne, als kinderen, pubers, adolescenten en als volwassenen dus, over hun ervaringen, interesses, teleurstellingen, relaties, hun overtuigingen, hun kijk op verleden en toekomst. De eerste reeks is getiteld *28 Up*, de tweede *35 Up*, en Apted is inmiddels aangekomen bij *49 Up*. De leeftijden verschuiven, de tijden eveneens, hun uiteenlopende sociale posities amper. Even indringend, maar dan Amerikaans, is de generatiebestendige-armoede-journalistiek van Pulitzer Prize-winnaar Jonathan Freedman, *From Cradle to Grave* (vgl. Notten, 2004). Freedman zocht naar een “comprehensive vision of how poverty relates to human development”. Meer in het bijzonder ligt aan zijn speurtocht de vraag ten grondslag hoe gezinnen weten te overleven te midden van de “most destructive deprivations” waartoe ze min of meer plotseling vervallen. Bij dat laatste heeft Freedman de toegenomen fragiliteit van het/zijn middenklassebestaan op het oog.

Genoeg voorbeelden. ‘Generaties’ is een even uitdagend en rijk als complex psychologisch én sociologisch begrip waarin individuele, familiale, groeps- en maatschappelijke tijdsbalken parallel lopen en af en toe, minder of meer, van elkaar wijken. De opeenvolging van de generaties in steevast roerige tijden biedt fascinerend materiaal voor literatuur en film, op basis van de geportretteerde ervaringen meteen toegankelijk, maar ze is wetenschappelijk lastig te funderen, zoals ik wil uiteenzetten. Waarom spreken al deze verhalen zo aan, waarom zijn ze zo intens herkenbaar ... en waarom komen de sociale wetenschappen en ook de journalistiek er nauwelijks bij? Dat is mijn vraag.

Generaties en de verschillen ertussen wekken altijd verwondering, etikettering, tegenstelling en afgunst op.

Er wordt op de jeugd en de jongvolwassenen naar hartenlust geprojecteerd, sinds Socrates is er animositeit tussen de generaties (‘zij al wel, wij nog niet’, ‘zij nog wel, wij niet meer’, ‘wij in onze tijd...’). En gemoraliseerd: “De vraag van het gezag is voor de heele mensheid van betekenis, in Holland is het een volksvraagstuk bij uitstek. Voor jong en oud. De baldadigheid en ongebondenheid van onze jeugd is ver buiten

onze grenzen bekend (...); zie verder de toenemende criminaliteit, het verdwijnen van morele grondslagen, enz.”, zo noteerde mr Max Stibbe in 1935.

En de verheerlijking, beschimping en verwaarlozing van de ene generatie door de andere. Ook vandaag: de oudste generatie van de tachtigplussers die het doorgaans niet gemakkelijk heeft gehad en van wie de oorlog de puberteit heeft afgepakt (de breuklijn- (Jan Vrijman) of zondagsgeneratie (H.J.A. Hofland)) en de grij(n)zende naoorlogse generatie erna die zich wel redt nu de opgebouwde VUT-rechten haar net niet op het laatste moment zijn ontnomen. De pragmatische generatie, de volgende dus, in een postmoderne maatschappij van welke al vroeg veel zelfstandigheid en verantwoordelijkheid worden gevraagd, en die ze vaak moeten pakken – terwijl hun ouders, leden van de protestgeneratie in de hoogconjunctuur, meermalen in de herkansing gingen. Was de Niet-Nix-generatie, de dwarsliggettjes van de *Nix 'ers*, inmiddels alweer tien jaar door zichzelf opgeheven, echt zo nuchter? En moeten vandaagse twintigers knokken voor hun toekomst, of bekijken ze het wel? Of neem al die ongemakken met Vutters en bejaarden: die nare aluminium *tracking sticks* en de via de ziektekostenverzekering gefinancierde rollators. En: hoe verschillend zien de kansen tot opwaartse mobiliteit er voor de autochtone en de allochtone jeugd uit? Hé, die vraag is alweer interessanter.

Het etikettenvocabulaire breidt zich dagelijks uit. De Einstein-, de apathische en de digitale generatie, de X-, Y- en Z-generaties, de grenzeloze generatie, de ZAP- en de zpp-generatie, ik hoorde al van de iPad-generatie. De *cornflakes*-generatie is een onscherpe aanduiding, want nuttigt niet iedereen dat spul, voor de televisie? En dan was er kortelings de mastodontengeneratie bij het CDA. *HP/De Tijd*, een multigenerationeel weekblad, met tal van roomse, vrijzinnige en stuurloze geslachten over meer dan 160 jaar – dat blad bestond het in juni 2010 om de zogeheten ‘confettigeneratie’ zichzelf te laten portretteren, als product van een cursus van de Postacademische DagbladOpleiding Journalistiek (van de Erasmus Universiteit Rotterdam). De twintigkoppige redactie biedt in haar eigen woorden “een kijkje in de tijdgeest waarvan we zelf het product zijn”. Proef zo’n zinnetje! ‘Optimisme’ is het etiket dat de confettigeneratie-redactie meekrijgt in het Vooraf van dit themanummer, geschreven door hun docent Hans Maas. Ik citeer hem: “De voorhoede van de nieuwe generatie houdt wel degelijk ook van diepgang, is nieuwsgierig naar kernvragen en wil die veelzijdig beschieten (=confetti), maar vooral in alle rust proberen te laten beantwoorden” (*HP/De Tijd*: 4). Twijfelden we daaraan dan? Vergeten we de YEP-generatie (de *Young Ethnic Professionals*) niet! En *De Groene Amsterdammer*, middenin vakantietijd en lichtvoetig dus. In twee artikelen komen de *digital natives*, de *Generation whatever*, de *multitaskers* en de ‘youtopisten’ (de bewoners van Youtopia) uit de kast.

En dan zijn er, ter afsluiting van deze aanhef, altijd weer die vermaningen aan het jonge volkje. We kunnen niet om onze nationale jongbejaarde moralist heen, die daags voor de WK-finale opmerkte: “Het wereldkampioenschap lacht ons toe. Natuurlijk, de Spanjaarden zijn beter, maar het is hun eerste WK-finale. Zij moeten alle lessen nog leren. Er zit echter een keerzijde aan de komende triomf. Beklagenswaardig is de jeugd voor wie de stoutste dromen gerealiseerd zijn. Waar leef je nog voor als het hoogst haalbare straks meer van hetzelfde is? De jeugd is gedoemd kalmpjes toe te leven naar 2018 als Nederland en België het WK mogen organiseren, als zij tenminste voldoende door het stof zijn gekropen en de kloten van de heer Sepp Blatter naar genoeg gekust hebben. Daarom is misschien wel de grootste les van dit alles: als een droom werkelijkheid wordt, wordt de werkelijkheid een nachtmerrie.”

Inderdaad, hij was het: Freek de Jonge, gepensioneerd *babyboomer*. Bert Wagendorp (geb. 1956) meldt: “Volgens journalist Mark Koster, ’n dertiger [nee, hij is van 1969; TN] rekent het Oranje van Bert van Marwijk definitief af met de babyboomgeneratie als de ploeg morgen wint. Dat hoorde je 22 jaar geleden ook al, toen Gullit [1962; TN] en de zijnen kampioen werden (...) ook al staat dat elftal onder leiding van babyboomer Van Marwijk (1952)”.

’t Is voorlopig genoeg: wat willen we eigenlijk met dat generatiedenken, die tientallen etiketten, waar is het goed voor? Hoe pregnant is dat begrip, sociaalwetenschappelijk gezien, wat kunnen we er beter mee begrijpen en verklaren? Mijn voorlopig antwoord: weinig of niks.

Wat we vandaag ‘generatiesociologie’ noemen heeft een geschiedenis van bijna een eeuw.

Althans in West-Europa, en in de twintigste eeuw. Zoektermen als ‘generation’ brengen je diep in het moeras van de Amerikaanse generatiekunde, met etiketten die menigmaal terugkeren, tot vór voor 1901, het beginjaartal van de *G.I.-generation* (Galvanized Iron, het materiaal van stevige vuilnisbakken, maar toch vooral het roestvrijstalen karakter van Jan Soldaat) die zich qua geboortejaar uitstrekte tot 1924. De ware liefhebber van de historische generatiekunde kan gemakkelijk 24 geslachten bij elkaar googelen, vanaf het jaar 1433 – waarbij je je regelmatig afvraagt waarop de gehanteerde distincties toch allemaal zijn terug te voeren en wat er niet allemaal op de geschiedenis geprojecteerd wordt. Dat hoort bij het generatiekundige gedoe.

Laten we ons derhalve tot West-Europa beperken, en tot de afgelopen eeuw. De Oostenrijks-Hongaarse socioloog Karl Mannheim onderscheidde naast de biologische bete-

kenis van ‘generatie’ nog de sociaal-historische en de culturele. De biologische generatiepositie is een noodzakelijke voorwaarde, die naar het eenvoudige gegeven verwijst dat mensen zich vanaf de puberteit kunnen voortplanten. Zo komen er periodiek nieuwe generaties, de opeenvolgende rondes van de generatiecyclus. Dat zijn biologische feiten zonder enig sociologisch belang – tijdgenoten binnen een bepaalde spanne hebben niet per se een onderlinge band. Relaties en clusters binnen generaties kunnen ontstaan door het delen van ervaringen, allereerst doordat men *onvrijwillig* dezelfde dingen meemaakt. Een generatiesamenhang kan ontstaan door extern aangedane lotgevallen: een economische crisis, een oorlog of revolutie, een gevallen Muur, een natuurramp. Zonder dat soort gedeelde ervaringen ontstaat er geen samenhang tussen leeftijdgenoten. Daarnaast doet de culturele of leefsituatie er toe: wat zijn de voorkeuren die generatiegenoten delen, welke gemeenschappelijke culturele inzichten en levensbeschouwingen hebben zij gemeen, onderling en ten opzichte van de opvoedende generatie boven hen?

Aldus Mannheim. Helmut Schelsky gaat in deze gedachtelijn in *Die skeptische Generation* (1957) de kenmerken na van drie generaties: die van rond 1900, de gepolitiseerde generatie van na de Eerste Wereldoorlog en de gedesillusioneerde generatie van na de Tweede Wereldoorlog. Zijn maatstaf is tweevoudig. Het gaat Schelsky om de overgang die pubers/jongeren maken van de thuissituatie en de bijbehorende mentaliteiten naar de *peer group* buitenshuis. Hans-Jan Kuipers, op wiens werk ik nog terugkom, legt uit: “Het samen omgaan met de buitenwereld leidt vanaf de puberteit tot overeenkomsten in leefstijl en wereldbeeld, zodat er een duurzame generatie ontstaat. (...) De aantasting van vanzelfsprekendheden uit de primaire groep bij de secundaire socialisatie (begint) definitief tijdens de puberfase” (Kuipers, 2010: 125).

Ja, en dan *onze*, de beroemde Utrechtse generatiesocioloog Henk Becker. Ook hij onderzocht de perspectieven van de opeenvolgende generaties van 1910 tot dertig jaar geleden. Niet meer dan dat – aan contemporaine, laat staan futurologische generatiesociologie waagde Becker zich niet. Hem gaat het bij een generatie om “een clustering van cohorten, die gekenmerkt wordt door een specifieke historische ligging en door gemeenschappelijke kenmerken op individueel niveau (levenslopen, waardeoriëntaties en gedragspatronen) en op systeemniveau (omvang en samenstelling, generationele cultuur en generationele organisaties)” (Becker, 1994: 23).

De leden van leeftijdsc cohorten maken, aldus Becker, binnen bepaalde sociale constellaties en historische contexten en ‘individuele’ trends dezelfde belangrijke gebeurtenissen en trendbreuken door. Hun formatieve periode doet ertoe, van hun tiende tot hun vijftiengste levensjaar, oftewel de opleidings- en beroepskansen binnen herkenbare fasen.

Verschillende generaties leven naast en na elkaar, op verschillende sociaal-economische posities, met elk hun eigen bagage, kansen, handelingspatronen en waardeoriëntaties. Becker somt ze op: de vooroorlogse generatie, geboren tussen 1910 en 1929, de stille of wederopbouwgeneratie, geboren tussen 1930 en 1939, de geboortegolf- of protestgeneratie, tussen 1940 en 1954, dan de verloren generatie, geboren tussen 1955 en 1969, ook wel de ‘generatie Nix’ genoemd, en tenslotte de pragmatische generatie die tussen 1970 en 1980 ter wereld kwam.

Over het vijftal van Henk Becker zijn we langzaamaan uitgepraat, over de ‘nà-1980’ers’ des te minder.

Het zijn niet minder onderzoekers, maar vooral publieksgevoel- of *lifestyle*-journalisten (ze vormen er vandaag met hun 150.000 het tienvoud van de échte nieuwsgaarders, een pariakaste, de ‘mestkevers van de maatschappij’, zoals Max Weber hen complimenteerde – wier vak allermindst de riooljournalistiek is) die zich erop storten – en marktspeurders en cabaretiers voegen er, nee: ze projecteren er graag het hunne aan toe. Voor daarop enig commentaar te geven is, moeten we ingaan op wat überhaupt de waarde is van de indelingen als die van Mannheim, Schelsky en Becker.

Ze manen gedrieën tot terughoudendheid. Redelijk gemeenschappelijk voor ‘ideaaltypische’ generaties is dat het opdoen van levenservaringen, vanaf de puberteit, afhankelijk is van overeenkomstige stevige sociaal-geografische, sociaal-economische en sociaal-culturele omstandigheden. Wat iemand denkt en beleeft is mede afhankelijk van haar/zijn leefsituatie, die bovenal plaatsgebonden is. De *Standortbedingtheit*, zoals Mannheim het noemt. Sekse en etniciteit komen bij hem overigens niet expliciet aan de orde. Vandaag is dat allebei opmerkelijk. Het ligt in de lijn van Mannheims redenering dat vrouwen gebeurtenissen anders ondergaan dan mannen, maar het treft dat deze socioloog uit het vooroorlogse Duitsland, die tot de joodse minderheid behoorde, weinig woorden wijdt aan de effecten daarvan op iemands opgroei-ervaringen. (Zelf moest hij tweemaal op de vlucht, vóór en na zijn publicatie uit 1928/1929.)

De gemeenschappelijke ervaringen die leeftijdgenoten opdoen, vormen in Mannheims ogen het ruwe materiaal waaruit een eenheidsbesef kan voortkomen (Generationseinheit). Dat besef ontstaat door het gezamenlijk verwerken van, nadenken over en reageren op ervaringen. Het gaat dan om actieve processen van betekenisverlening of zingeving. Dit verlenen van zin aan lotgevallen vindt niet plaats in het luchtledige, maar in contact met anderen. Met een deel van de leeftijdgenoten, maar ook de eigen ouders en hun cultuur spelen mee. Opvattingen die leden van een generatie-eenheid ontwikkelen zijn volgens Mannheim zo op twee manieren relationeel. Ik citeer opnieuw Kuipers (2010:

135): “Met de ideeën over het dubbel relationele karakter van denkbeelden van pubers verfijnt Mannheim het generatiebegrip. Eerst *verdeelt* hij de groep van leeftijdgenoten met dezelfde generatiepositie door aandacht te vragen voor de verschillende situaties waarin de leden opgroeien. Vervolgens geeft hij aan dat die verschillen niet alleen ontstaan door *een passief beleefd noodlot*, maar minstens zo duidelijk een *actieve creatie* zijn. Doordat één groep rebelleert tegen een ervaring en de andere groep zich aanpast, ontstaan *concurrerende generatie-eenheden*. *Er kan dus binnen een groep mensen uit hetzelfde geboortjaar zowel een tegencultuur als een conformistische cultuur ontstaan*. Op die manier is bijvoorbeeld te verklaren waarom de verloren generatie van Becker uit zowel punkers als discofanaten bestaat” (curs. van mij, TN). Moet ik nog herinneren aan de stille generatie, in Amsterdam, met haar rivaliserende culturen van *pleiners* en *dijkers* (die elkaar troffen resp. rond het Leidseplein en op de Haarlemmerdijk), van jongeren in de westelijke stadswijken en hun existentialisme, en hun leeftijdgenoten in arbeiderswijken en hun *rock and roll*?

Zo’n relativiserende attitude maakt een nauwkeurige bestudering van generatie-eenheden mogelijk; de waarneming van kloven en conflicten binnen (en niet alleen tussen) generaties dwingt tot nuancering van slagzinnen. Zoek dus de verschillen tussen de generatieplaatjes! Schelsky en Becker nemen aan dat pubers uit dezelfde periode en omstandigheden overeenkomstige ervaringen opdoen en daardoor kunnen samensmelten tot één generatie. Maar de verschillen liggen geheel voor de hand. Jongeren in een stad doen andere ervaringen op bij politieke of andere gebeurtenissen dan leeftijdgenoten in een dorp. Naast dat plaatsgebonden verschil binnen een groep leeftijdgenoten doet verder de sociaal-economische situatie ertoe: het ouderlijke inkomen en beroep, de positie van ouders op de maatschappelijke ladder en de woonomstandigheden zijn van invloed op de ervaringen van pubers. En ten derde neemt de variatie binnen de groep van leeftijdgenoten weer toe door verschillen in levensbeschouwing, leefstijl of culturele oriëntatie in de ouderlijke milieus.

Genoeg waarschuwingen – die tot drie conclusies leiden.

Reconstrueer ten eerste de ‘generatiekaders’ aan de hand van harde gemeenschappelijke, niet zelden onaangename achtergronden, dan wel ingrijpende breuken. Onafhankelijke variabelen. Zoek daarbinnen, ten tweede, naar de verschillen tussen culturele interpretaties en levensbeschouwingen, kijk hoe die verschillen gegeneraliseerd of geijkt worden, of juist niet, door zowel de thuisachtergronden als de *peer group*, de nieuwe wereld die jongeren betreden. Verlies daarbij de sekse-, klasse- en etnische diversiteiten niet uit het oog. Niet om de *Generationseinheit* te breken, maar om te vermijden dat we intrigerende verschillen uit het oog verliezen. Helaas, maar jammer voor het thema van deze avond:

de jeugd van tegenwoordig bestaat niet. Kortom, wees bij alle (intergenerationeel) onderzoek op je hoede voor prikkelende contrapunten, triviale details binnen gemeenschappelijkheden. Nee: koester ze! Maakte dat de tien artistieke voorbeelden die ik noemde niet juist zo interessant?

Onderscheidingen en tegendraadsheden *binnen* evenzeer als *tussen* generaties. Maar: overdrijf ze niet en onderschat ze niet! ‘Het generatieconflict bestaat niet meer’, stelde het Sociaal en Cultureel Planbureau begin 2005 boudweg. Een knuppel in het hoenderhok van de competitieve generatiologen. SCP-directeur Paul Schnabel moest toegeven dat deze conclusie gebaseerd was op onderzoek onder autochtone, niet in de vier grote steden woonachtige ouders en hun kinderen boven de twaalf jaar. Die twee generaties onder één dak, buiten de grote steden, hebben er alle belang bij om de betrekkingen goed te houden. Ze zijn op elkaar aangewezen. Volwassenen kiezen steeds meer voor een jeugdige levensstijl, en de rechten en plichten van volwassenen – van werken tot drinken en van stemmen tot seks hebben – zijn tevens onderdeel geworden van het leven van de jeugd. De witte jeugd, welteverstaan.

‘Op elkaar aangewezen’ – dat is dubbelzinnig en spannend. Het op-elkaar-aangewezen-zijn kan ernstige proporties aannemen: kinderen die hun ouders in de tang houden, hen *gijzelen* (Schöttelndreier, 1995). Neem zulke schurende betrekkingen serieus.

Mijn derde conclusie sluit daarop aan. Het bepleiten van een verbond *tussen* de generaties, zoals het *Generatiepact* uit 2005 het kabinet-Verhofstadt deed: geen Belg zag er iets in. Enkel vermaningen halen niets uit, en al helemaal niet pedagogische boodschappen en pessimistische verzuchtingen tegen de verharding – ook nu we opnieuw het WK niet gehaald hebben. “De keuzes voor de 21ste eeuw” die de Motivaction-onderzoekers aan een interview in het tijdschrift *Pedagogiek in Praktijk* (2010) toevoegden, vallen binnen de categorie ‘vermaningen’. Ik haal enkele van hun achtal aan: herneem regie, autoriteit en gezag; maak regels overzichtelijk en simpel; investeer in de menselijke maat; maak een einde aan de vrijblijvendheid; burgerschap moet je leren. Aanbevelingen die even ruim als vrijblijvend zijn. En die gegarandeerd niets uithalen. Net zo min als de uitvinding van ‘het gezin als hoeksteen’, in de jaren tachtig, en recentelijk de oproep ‘fatsoen moet je doen’. Zelfs beider bedenker, het CDA, legt inmiddels het loodje.

Inzake dit soort vermaningen herinner ik graag aan de scepsis van die Weense psychiater die opmerkte dat drie dingen in het leven niet lukken: genezen, opvoeden en politiek. Laat staan, voeg ik daaraan toe, opvoedingspolitiek, of staatspreventiebeleid. Of aan diens plaats- en tijdgenoot Johann Strauss jr. die in de operette der operettes *Die Fleder-*

maus ene Alfred het nuchtere drinklied laat zingen: ‘Glücklich ist wer vergisst was doch nicht zu ändern ist.’ Een ode aan opgeruimd doorzettingsvermogen. Moeten we niet bovenal kalm zijn, en doen wat je als ouder, opvoedkundige, politicus wél kunt doen – zonder megalomanie, met realiteitszin?

Zoek bij de aanpak van opgroei-problemen in een andere richting dan die van generatiekundige vermaningen. Lees het boek van Anja Vink, de stille bestseller van Margalith Kleijwegt en de nuchtere analyse van Frans Verhagen. Het onderwijs in Nederland aan de jongste generatie is één grote sorteermachinerie. Zo’n 90 procent van de kinderen van laagopgeleide allochtone ouders gaat naar het vmbo – het landelijk gemiddelde is 55% – en van hen valt op 17-jarige leeftijd een aanmerkelijk deel uit. Het percentage voortijdige schoolverlaters in geheel Nederland, jongeren dus tot 23 jaar zonder een arbeids- of doorstudeerkwalificatie, ligt met 15,5% onder het EU-gemiddelde (19,7 procent), maar de meeste landen presteren beter. En de uitvalcijfers liggen hoger in onze steden, tot een kwart, en veel hoger zijn ze bij het (v)mbo: tot meer dan 40 procent in steden als Rotterdam. En er zijn de en-toch-zetten-we-door-nieuwkomers: hoe zitten zij precies in elkaar, die Marokkaanse meiden bijvoorbeeld en hun tweede- en derde-generatie-op-en-neerwaartse mobiliteit?

Conclusie: doe iets aan het vastlopende onderwijsbeleid, pak de sociaal-etnische selectiviteit van het vervolgonderwijs aan waartoe elf-, twaalfjarige jongeren, al dan niet op basis van een Cito-toets worden veroordeeld. En kijk vooral verder dan het generatievraagstuk, het speelt een in twee betekenissen *betrekkelijke* rol.

Geraadpleegde literatuur

- Becker, H., *Generaties en hun kansen*. Vierde, uitgebreide editie. Amsterdam: Meulenhoff, 1994.
- ‘De zilveren generatie’. Commentaar. *NRC Handelsblad*, 39, 8 december 2009, 7.
- Erkel, A., *Generatie YEP*. Weesp: Tatra Media, 2010.
- Freedman, J., *From Cradle to Grave. The Human Face of Poverty in America*. New York, Toronto: Atheneum, Maxwell Macmillan Canada, 1993.
- Grunsven, M. van, ‘Sprong in het diepe. Wat internet doet met ons brein’. *De Groene Amsterdammer*, 134, 12 augustus 2010, 14-17.
- Heijden, C. van der, ‘Lifestyle-journalistiek’. *De Groene Amsterdammer*, 134, 29 juli 2010, 9.
- HP/De Tijd*, Special ‘De confettigeneratie’, 18 juni 2010.
- Jonge, F. de, ‘We worden wereldkampioen en dan gaat het licht uit.’ *NRC Handelsblad*, 40, 10/11 juli 2010, 6.
- Kleijwegt, M., *Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B*. Amsterdam: Atlas, 2005.
- Koelemeijer, J., *Het zwijgen van Maria Zachea. Een ware familiegeschiedenis*. Zutphen: Uitgeverij Plataan, 2001.
- Kuipers, H.-J., ‘Is er wel een generatieconflict en heeft het ooit bestaan?’ In: Notten (red.) e.a. (2006), 17-26.
- Kuipers, H.-J., *Levensloopsociologie*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2009.
- Levering, B., ‘Wij willen vooral debat. Interview met Martijn Lampert en Frits Spangenberg.’ *Pedagogiek in Praktijk*, 16, 53, 2010, 20-25.
- Mannheim, K., ‘Das Problem der Generationen’. *Kölner Vierteljahresheft für Soziologie*, 7, 1928/1929, 157-185, 329-330.
- Notten, A.L.T., *Overleven in de stad. Inleiding tot sociale kwaliteit en urban education*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2004, hoofdstuk 3 [naar aanleiding van Freedman].
- Notten, A.L.T. (red.) e.a., *Een omgekeerd generatieconflict? De jeugd verdient de toekomst*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2006.
- Notten, A.L.T., ‘Desegregation in schools – how can it be achieved?’ *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 18, 4, 2009, 83-93.
- Notten, A.L.T., ‘Van het concert des levens... Bespreking van H.-J. Kuipers, *Levensloopsociologie*.’ *Pedagogiek in Praktijk*, 16, 55, 2010, 40-41.
- Schelsky, H., *Die skeptische Generation. Eine Soziologie der deutschen Jugend*. Düsseldorf/Köln: Diedrichs, 1957, 1958.
- Schnabel, P., ‘De jeugdzorg van tegenwoordig’. Kohnstamm lezing 2005. Universiteit van Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam. Niet gepubliceerd.

Schöttelndreier, M., *Monsters van kinderen, draken van ouders. De achterkant van huize weltevree*. Amsterdam: de Balie, 1995.

Spangenberg, F. & M. Lampert, *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2009.

Stibbe, M., *Gezag in school en opvoeding*. Den Haag: N.V.: Servire, 1935.

Veen, M. van der, 'Mijn naam is David Freaky Dave DJ Vis Van Hengel.' *De Groene Amsterdammer*, 134, 32, 12 augustus 2010, 18-20.

Verhagen, F., *Hoezo mislukt?* Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2010.

Vink, A., *Witte zwanen, zwarte zwanen. De mythe van de zwarte school*. Amsterdam: Meulenhoff, 2010.

Vrijman, J., 'Een uitdragerij van aandriften.' [Bij de dood van Ed van der Elsken (1925-1990)] *NRC Handelsblad*, 31, 4 januari 1991, 5.

Wagendorp, B., 'Sport is er vooral als vehikel voor verhalen en dromen'. *De Volkskrant*, het Vervolg, 10 juli 2010, 3.

Westerman, F., *De graanrepubliek*. Amsterdam: Atlas, 2008.

Wijnberg, R., *Boeiuh! Het stille protest van de jeugd*. Amsterdam: Prometheus, 2007.

http://www.fourthturning.com/my_html/body_generations_in_history.html